

Ταιριάζει ο Ενιαίος Φορολογικός Συντελεστής (Flat Tax) στην Ελλάδα;

Μια ανάλυση των εναλλακτικών φορολογικών συστημάτων, τα υπέρ, τα κατά και οι στόχοι της φορολογικής πολιτικής.

Φαίη Μακαντάση, Ηλίας Βαλεντής | Σεπτέμβριος 2023

Τον τελευταίο καιρό έχει αναδειχθεί στον ελληνικό δημόσιο διάλογο, εξαιτίας και των πρόσφατων εκλογών, το ζήτημα ενός εναλλακτικού συστήματος φορολόγησης του εισοδήματος από εργασία¹ με έναν ενιαίο φορολογικό συντελεστή, το λεγόμενο «γραμμικό σύστημα» ή αλλιώς “flat tax”. Τα επιχειρήματα υπέρ ενός τέτοιου συστήματος φορολόγησης είναι πράγματι αρκετά ισχυρά, ιδιαίτερα σε ένα πλαίσιο αδύναμου φοροεισπρακτικού μηχανισμού όπως αυτόν της Ελλάδας. Παρόλα αυτά, στα οικονομικά δεν υπάρχουν πανάκειες και κάθε οικονομική πολιτική συνιστά ένα προϊόν συμβιβασμού μεταξύ των επιδιωκόμενων πλεονεκτημάτων και των αναπόφευκτων μειονεκτημάτων της. Ο flat tax δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα και το ερώτημα το οποίο προκύπτει τελικά είναι αν αυτός ταιριάζει στο οικονομικό μοντέλο της χώρας μας και στα ζητούμενα της ελληνικής κοινωνίας.

Τι είναι, όμως, ακριβώς η γραμμική φορολόγηση και τι διαφορετικό συνεπάγεται από το υφιστάμενο – και καθιερωμένο όσον αφορά στο εισόδημα– σύστημα της κλιμακωτής φορολόγησης; Στο σύστημα της κλιμακωτής φορολόγησης η εκάστοτε φορολογική βάση χωρίζεται σε κλιμάκια, στα οποία η φορολόγηση γίνεται με διαφορετικούς επιμέρους φορολογικούς συντελεστές. Αυτό, στην περίπτωση που η βάση του φόρου είναι το εισόδημα, επιτρέπει τη διαφορετική αντιμετώπιση κάθε επιπλέον χρηματικής μονάδας εισοδήματος, σε συνάρτηση με το πόσες έχουν προηγηθεί. Αντίθετα, το γραμμικό σύστημα έχει μόνο έναν μη-μηδενικό φορολογικό συντελεστή για ολόκληρη την εκάστοτε φορολογική βάση, μετά την αφαίρεση ενδεχόμενων εκπτώσεων ή απαλλαγών εξ αυτής.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο γραμμικός φόρος δεν ισοδυναμεί απαραίτητα με αναλογικό φόρο. Σε ένα αναλογικό σύστημα, το σύνολο της φορολογικής βάσης φορολογείται, ανεξαιρέτως, με τον ίδιο φορολογικό συντελεστή. Αυτό συνεπάγεται ότι ο φορολογικός συντελεστής κάθε επιπλέον μονάδας της φορολογικής βάσης («οριακός φορολογικός συντελεστής») παραμένει σταθερός και είναι, εξ ορισμού, ίσος με τον γενικό φορολογικό συντελεστή. Το ίδιο συμβαίνει, εξ ορισμού, και με τον μέσο φορολογικό συντελεστή. Εναλλακτικά του αναλογικού φορολογικού συστήματος είναι το προοδευτικό σύστημα και το αντιστρόφως προοδευτικό. Ως προοδευτικό καλούμε ένα σύστημα φορολόγησης όταν ο φορολογικός συντελεστής αυξάνεται γενικά ως προς τη φορολογική βάση, στην οποία περίπτωση αμφότεροι -ο οριακός και ο μέσος- φορολογικοί συντελεστές αυξάνονται. Αντίθετα, αν ο φορολογικός συντελεστής μειώνεται γενικά ως προς τη φορολογική βάση, που συνεπάγεται το ίδιο για τον οριακό και μέσο φορολογικό συντελεστή, τότε έχουμε ένα αντιστρόφως προοδευτικό σύστημα φορολόγησης.² Καθώς, λοιπόν, το γραμμικό σύστημα επιτρέπει μηδενικούς φορολογικούς συντελεστές για κάποια τμήματα της φορολογικής βάσης, διατηρεί τη δυνατότητα μεταβαλλόμενων οριακού και μέσου φορολογικών συντελεστών,³ και επομένως μπορεί κάλλιστα να είναι αφανώς προοδευτικό ή αφανώς αντιστρόφως προοδευτικό.⁴ Με λίγα λόγια, ένας αναλογικός φόρος είναι απαραίτητα γραμμικός, ενώ ένας γραμμικός φόρος δεν είναι απαραίτητα αναλογικός. Παρά το γεγονός ότι η σύγκριση μεταξύ γραμμικότητας και αναλογικότητας του φόρου εισοδήματος είναι αρκετά συχνό φαινόμενο, **θα πρέπει να σημειωθεί ότι η**

πλειονότητα των υπερμάχων του flat tax είναι ταυτόχρονα θετικά διακείμενοι στην αναλογική φορολογία, τουλάχιστον για το εισόδημα από εργασία. Συνεπώς, στο παρόν κείμενο ασχολούμαστε αφενός με τη γραμμικότητα του φόρου εισοδήματος και αφετέρου επεκτεινόμαστε στο δίλημμα μεταξύ αναλογικού και προοδευτικού συστήματος.

Ποια είναι τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του καθενός από αυτά τα δύο εναλλακτικά συστήματα; Πού κερδίζει το ένα και πού το άλλο και, επομένως, τι κόστος προκύπτει από την επιδίωξη του κάθε επιμέρους σκοπού; Υπάρχουν γκρίζες ζώνες;

Αρχικά, ας δούμε τα αδιαμφισβήτητα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα και για τα δύο συστήματα. Το πλεονέκτημα του αναλογικού συστήματος είναι η απλότητά του. Μπορεί, δηλαδή, οποιοσδήποτε πολίτης πολύ γρήγορα να υπολογίσει τον φόρο που του αναλογεί, και συνεπώς να συμμορφωθεί χωρίς περιττό κόστος, όπως επίσης μπορεί πολύ εύκολα και γρήγορα να εκτιμήσει το ακριβές επιπρόσθετο διαθέσιμο εισόδημα που θα κερδίσει για κάθε μονάδα περισσότερης εργασίας που θα παρέχει. Ισοδύναμα ευκολότερος είναι και ο έλεγχός του από τη φοροεισπρακτική αρχή, άρα έχουμε ωφέλεια αποδοτικότητας και εκεί. Από την άλλη μεριά, είναι σαφές ότι σε αυτό το πεδίο, της απλότητας και της διαφάνειας, έχουν εμφανές μειονέκτημα, συγκριτικά, τα συστήματα προοδευτικής φορολόγησης. Εκτός της ύπαρξης ενδεχομένως πολλών κλιμακίων, που δυσχεραίνει κατά τι τους υπολογισμούς, η προοδευτική φορολόγηση συνεπάγεται κάποια εγγενή προβλήματα στη φορολόγηση των οικογενειών,⁵ των ατόμων με μεγάλη διακύμανση στο εισόδημα, των ατόμων με μεγάλη χρονική απόκλιση μεταξύ εργασίας και εισοδήματος από αυτήν⁶ κ.ά., τα οποία επιβάλλουν τη δημιουργία ειδικών ρυθμίσεων, κανόνων και εξαιρέσεων. Επιπλέον, καθώς τα όρια των εισοδηματικών κλιμακίων δεν μπορούν παρά να είναι σε χρηματικούς όρους, προκύπτει η ανάγκη διαχρονικής αναπροσαρμογής τους, ώστε να αποδίδουν ένα σταθερό επίπεδο πραγματικού εισοδήματος –ένα ζήτημα που είναι ιδιαίτερα επίκαιρο σήμερα, στην εποχή ενός πολύ ισχυρού παγκόσμιου πληθωριστικού κύματος. Κατά συνέπεια, έχουμε πολλαπλάσιο βαθμό πολυπλοκότητας του φορολογικού πλαισίου που διέπει ένα προοδευτικό σύστημα, με ό,τι αυτή συνεπάγεται σε κόστος συμμόρφωσης, αποδοτικότητας ελέγχου κτλ. Όσον αφορά στα γραμμικά συστήματα φορολόγησης που είναι αφανώς προοδευτικά,⁷ αυτά βρίσκονται σε μια ενδιάμεση κατάσταση, διατηρώντας μεν το μεγαλύτερο μέρος των πλεονεκτημάτων από την απλή μορφή της φορολογικής συνάρτησης, αλλά ταυτόχρονα απαιτούν ένα ηπιότερο βαθμό ειδικών ρυθμίσεων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της προοδευτικότητας και των τιμαριθμικών αναπροσαρμογών στα όρια των κλιμακίων.

Ένα δεύτερο, γενικά αποδεκτό, πλεονέκτημα του αναλογικού φόρου για τα εισοδήματα από εργασία είναι ότι αυτός δεν «τιμωρεί» σχετικά περισσότερο την επιπλέον προσπάθεια που καταβάλλει το οικονομικά πιο αποδοτικό μέρος του πληθυσμού, συγκριτικά με το οικονομικά λιγότερο αποδοτικό. Ως αποτέλεσμα, προκύπτει ένα σημαντικό όφελος στη συνολική αποδοτικότητα της οικονομίας. Σε παλαιότερη μελέτη του ΟΟΣΑ, το 2010,⁸ είχε εκτιμηθεί ότι μια μείωση του υψηλότερου οριακού συντελεστή κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες (από το 26,5% που ήταν κατά μέσο όρο τότε), που *ceteris paribus* συνεπάγεται μείωση της προοδευτικότητας, προκαλεί μακροχρονίως αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά 1%. Αν και το όφελος αυτό των αναλογικών συστημάτων στη συνολική οικονομική αποδοτικότητα δεν αμφισβητείται από κανέναν, αποτελεί αντικείμενο αξιολογικής κρίσης αν τελικά είναι κοινωνικά επιθυμητό ή όχι, για λόγους που θα αναλυθούν περισσότερο στη συνέχεια, οι οποίοι έχουν να κάνουν με τον κοινωνικό ορισμό της «οικονομικής δικαιοσύνης». Ως προς τα γραμμικά, αφανώς προοδευτικά, φορολογικά συστήματα, αυτά βρίσκονται μεν σε μια ενδιάμεση κατάσταση, όμως δεν είναι βέβαιο αν τελικά κερδίζουν στο πεδίο της οικονομικής αποδοτικότητας. Ο λόγος είναι ότι σε μια δημοσιονομικά ουδέτερη σύγκριση, η παρουσία αφορολογήτου χωρίς την ύπαρξη υψηλότερων φορολογικών συντελεστών στα ψηλά εισοδήματα συνεπάγεται έναν γενικά υψηλότερο ενιαίο φορολογικό συντελεστή, έναντι του αμιγώς αναλογικού συστήματος. Σε αυτή την περίπτωση, μπορεί να προκύπτει αύξηση του οριακού φορολογικού συντελεστή

για τα άτομα μεγάλης αποδοτικότητας, αλλά όχι της μεγαλύτερης, και έτσι το μεσοσταθμικό αποτέλεσμα στη συνολική αποδοτικότητα της οικονομίας είναι αβέβαιο.

Στον αντίποδα, ένα αναμφισβήτητο πλεονέκτημα της προοδευτικής φορολόγησης του εισοδήματος είναι η εγγενής σταθεροποιητική επίδρασή της στην οικονομική δραστηριότητα. Καθώς αυξάνονται τα εισοδήματα κατά τη φάση της ανόδου σε έναν οικονομικό κύκλο, οι φόροι που προκύπτουν από μια προοδευτική κλίμακα αυξάνονται ταχύτερα, με αποτέλεσμα να μετριάζεται η αύξηση στα διαθέσιμα εισοδήματα. Το αντίστροφο συμβαίνει κατά τη φάση της καθόδου. Έτσι έχουμε μείωση της μεταβλητότητας στο διαθέσιμο εισόδημα, σε σύγκριση με το προ φόρων, η οποία στη συνέχεια συνεπάγεται γενικότερη εξομάλυνση των οικονομικών κύκλων. Η επίδραση αυτή είναι απολύτως απύσαστη στην περίπτωση της αμιγώς αναλογικής φορολογίας, ενώ στην περίπτωση του γραμμικού συστήματος αφανούς προοδευτικότητας είναι εξασθενημένη.

Το κυριότερο, αλλά όχι αναμφισβήτητο, πλεονέκτημα της προοδευτικότητας προκύπτει από τους μεγαλύτερους βαθμούς ελευθερίας στην κατανομή του φορολογικού βάρους που, εκ φύσεως, επιτρέπουν τα κλιμακωτά φορολογικά συστήματα. Τα προοδευτικά συστήματα φορολόγησης του εισοδήματος εκμεταλλεύονται αυτή τη δυνατότητα με δύο βασικούς στόχους: α) έναν επιμερισμό του κόστους των δημόσιων δαπανών με συγκριτικά (σε σχέση με το αναλογικό σύστημα) μειωμένο βάρος στα χαμηλότερα εισοδήματα και αυξημένο στα πιο υψηλά, και β) μια αναδιανομή του διαθέσιμου εισοδήματος προς την κατεύθυνση των χαμηλών εισοδημάτων. Η δυνατότητα που δίνει η προοδευτική φορολογία για την επιδίωξη αυτών των δύο στόχων είναι ένα πλεονέκτημα για αυτήν, υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι αφενός οι στόχοι αυτοί είναι ευκαταίεροι και αφετέρου απαιτούν τη συγκεκριμένη μέθοδο για την επίτευξή τους. Υπάρχουν δύο βασικές θεωρήσεις για τη φορολογική πολιτική: η Θεωρία του Ανταλλάγματος (Benefit Principle)⁹ και η Θεωρία της Φοροδοτικής Ικανότητας (Ability to Pay).¹⁰ Σε αμφότερες αυτές τις θεωρήσεις, διαφορετικά άτομα θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο ως προς την πληρωμή του κόστους των δημόσιων δαπανών. Για καμία, όμως, από τις δύο δεν συνάγεται ευθέως αν αυτό συνεπάγεται ανάγκη προοδευτικότητας στην κλίμακα της φορολογίας εισοδήματος.¹¹ Επομένως, για τον πρώτο από τους δύο επιμέρους επιδιωκόμενους στόχους της προοδευτικής φορολογίας δεν μπορεί αυτή να τεκμηριωθεί με καθαρά τεχνικά-οικονομικά κριτήρια.

Όσον αφορά στον δεύτερο στόχο, **δεν υπάρχει ομοφωνία στην οικονομική επιστημονική βιβλιογραφία για τις επιπτώσεις της οικονομικής ανισότητας στην οικονομική ανάπτυξη. Το αντίθετο, μάλιστα. Πρόκειται για ένα ζήτημα που απασχολεί διαχρονικά και πολύ έντονα την οικονομική έρευνα, με τα θεωρητικά αποτελέσματα να είναι αμφίπλευρα.**¹² Τα εμπειρικά αποτελέσματα δίνουν κάποια συμπεράσματα που είναι μεν επιφυλακτικά, αλλά παραμένουν χρήσιμα και ενδιαφέροντα. Κατ' αρχάς, επιβεβαιώνονται οι αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη όταν οι οικονομικές ανισότητες είναι μεγάλες, αλλά όταν αυτές είναι μικρότερες η σχέση πολλές φορές αντιστρέφεται και γίνεται θετική.¹³ Ένα άλλο σημαντικό εύρημα είναι πως η επίδραση της ανισότητας στην οικονομική μεγέθυνση δεν είναι ανεξάρτητη από το αρχικό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της εκάστοτε οικονομίας, με την επίδραση της ανισότητας να είναι αρνητική στις φτωχότερες οικονομίες και θετική στις πλουσιότερες.¹⁴ Δεδομένων όλων αυτών, δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί με βεβαιότητα ένα καθαρά τεχνικό-οικονομικό κίνητρο για να επιδιώκεται ο μετριασμός των οικονομικών ανισοτήτων σε μια χώρα σαν την Ελλάδα. Ο κυριότερος, λοιπόν, λόγος για τον οποίο κάτι τέτοιο είναι επιθυμητό δεν είναι άλλος από την επιδίωξη ενός κοινωνικού στόχου: τον περιορισμό των οικονομικών ανισοτήτων, στο πλαίσιο του ορισμού που δίνει η κοινωνία στον όρο «οικονομική δικαιοσύνη». Πρόκειται για ένα καθαρά αξιολογικό θέμα, το οποίο θα αναλυθεί ξεχωριστά στη συνέχεια.

Πέραν από όλα τα παραπάνω πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα βάσει των οποίων προκύπτουν προφανή επιχειρήματα εκατέρωθεν, υπάρχουν μερικά ακόμα σημαντικά επιχειρήματα για την κάθε μεριά. Κατ'

αρχάς, από την προοδευτική φορολόγηση ανακύπτει ένα μεγάλο ζήτημα πολιτικής οικονομίας και δημοκρατίας. Αποτελεί μια αρκετά κοινότητα και εύκολη διαπίστωση ότι, σε κάθε κοινωνία, τα άτομα με μεγάλο και πολύ μεγάλο εισόδημα –με οποιαδήποτε όρια κι αν ορίσουμε αυτά τα μεγέθη– έχουν μικρό και πολύ μικρό σχετικό πληθυσμό και σίγουρα συνιστούν μειονότητες. **Υπάρχει, λοιπόν, ο κίνδυνος σε μια δημοκρατική κοινωνία η πλειοψηφία, μέσω των εκλεγμένων αντιπροσώπων της, να επιβάλει αλόγιστους φορολογικούς συντελεστές στα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια, τους οποίους ποτέ δεν θα κληθεί η ίδια να πληρώσει. Είναι, ασφαλώς, απολύτως επιθυμητό η φορολογική πολιτική να καθορίζεται με δημοκρατικό τρόπο που να αντανακλά –όπως θα εξηγηθεί στη συνέχεια– το σύστημα αξιών και ηθικής της κοινωνίας. Τι γίνεται, όμως, όταν η πλειοψηφία δεν έχει ως μόνο κριτήριο τις αξίες και την ηθική της και έχει οικονομικό συμφέρον να επιβάλει υψηλότερη φορολογία στη μειοψηφία; Οι δημοκρατικοί θεσμοί οφείλουν, πέραν από τον σεβασμό στην αρχή της πλειοψηφίας, να εξασφαλίζουν και την προστασία της μειοψηφίας από την πλειοψηφία. Ένα δεύτερο, σοβαρό, επιχείρημα ενάντια στα προοδευτικά φορολογικά συστήματα, είναι ότι η επιδιωκόμενη αναδιανομή του διαθέσιμου εισοδήματος στηρίζεται στα δηλωθέντα εισοδήματα, τα οποία δεν είναι απαραίτητα τα πραγματικά. Ως αποτέλεσμα, η προοδευτικότητα τόσο της φοροδιαφυγής όσο και της φοροαποφυγής συνεπάγεται μεγαλύτερη καθαρή ροή πόρων από αυτούς που είτε δεν μπορούν είτε δεν επιλέγουν να φοροδιαφύγουν/φοροαποφύγουν προς αυτούς που μπορούν και το κάνουν. Η προοδευτικότητα στη φορολογία εισοδήματος, δηλαδή, αυξάνει σημαντικά τα κίνητρα για φοροδιαφυγή.¹⁵**

Από την άλλη πλευρά, προκύπτει ένα πολύ ισχυρό επιχείρημα για την ανάγκη ο φόρος εισοδήματος να είναι προοδευτικός, αν συνυπολογίσουμε το σύνολο του φορολογικού συστήματος και την υψηλή σχετική συμμετοχή που έχουν στα συνολικά φορολογικά έσοδα οι έμμεσοι φόροι.¹⁶ Τα τελευταία χρόνια, στις περισσότερες δυτικές κοινωνίες δίνεται ιδιαίτερη σημασία στους έμμεσους φόρους. Ενδεικτικά, το 2019, στις χώρες του ΟΟΣΑ, το 32,6% των συνολικών φορολογικών εσόδων, κατά μέσο όρο, προερχόταν από έμμεσους φόρους, ποσοστό που είναι ισοδύναμο με το 33,1% που προέρχεται από φόρους εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων (23,5% και 9,6% αντίστοιχα).¹⁷ Αυτό ισχύει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό για τη χώρα μας. Σύμφωνα με τα στοιχεία από την τελευταία [Έκθεση του Διοικητή της ΤτΕ](#), από τα €55,2 δισ. των συνολικών φόρων που εισπράχθηκαν το 2022, τα €31,6 δισ. προήλθαν από τους φόρους που επιβλήθηκαν στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών (κυρίως ΦΠΑ και ΕΦΚ σε ενέργεια και καπνά), μια ποσοστιαία δηλαδή συμμετοχή της τάξεως του 57,2%.

Γιατί, όμως, το υψηλό ποσοστό συμμετοχής των έμμεσων φόρων δημιουργεί/αυξάνει την ανάγκη για προοδευτική φορολογία του εισοδήματος; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα βρίσκεται αν αναλύσουμε τη σχέση αυτών των φόρων με το εισόδημα αυτών που τους πληρώνουν. Οι έμμεσοι φόροι συνήθως είναι αναλογικοί ως προς τη φορολογική τους βάση, η οποία είναι η αξία ή η ποσότητα κάποιου προϊόντος, και –εξ ορισμού– δεν μπορούν να εξαρτηθούν από το εισόδημα του φορολογούμενου. Παρόλα αυτά, η συνολική καταναλωτική δαπάνη κάθε ατόμου, αλλά και το καταναλωτικό του προφίλ, εξαρτώνται σημαντικά από το εισόδημά του. Πιο συγκεκριμένα, αυξανόμενου του εισοδήματος το συνολικό ποσό της καταναλωτικής δαπάνης αυξάνεται μεν αλλά με βραδύτερο ρυθμό. Δηλαδή, το ποσοστό του εισοδήματός που χρησιμοποιείται για κατανάλωση είναι φθίνον ως προς το εισόδημα («φθίνουσα μέση ροπή προς κατανάλωση»). Επιπλέον, διαφορετικά εισοδήματα συνεπάγονται σημαντικά διαφορετικά μείγματα κατανάλωσης. Όσο μικρότερο είναι το εισόδημα κάποιου, τόσο μεγαλύτερη συμμετοχή στην κατανάλωσή του έχουν αγαθά και υπηρεσίες χαμηλής ελαστικότητας ζήτησης, στα οποία έχουμε μεγαλύτερο βαθμό μετακύλισης των διάφορων ενδιάμεσων φόρων προς τον τελικό καταναλωτή.¹⁸ Αντίθετα, σε ολοένα και μεγαλύτερα εισοδήματα, παρατηρείται ολοένα και μεγαλύτερη συμμετοχή αγαθών και υπηρεσιών με μεγάλη ελαστικότητα ζήτησης, στα οποία το ποσοστό μετακύλισης είναι γενικά μικρότερο. Συνεπώς, αυξανόμενου του εισοδήματος ενός ατόμου, μειώνεται το μέσο μερίδιο συμμετοχής του στους διάφορους ενδιάμεσους φόρους των προϊόντων που καταναλώνει. Ο συνδυασμός

των δύο παραπάνω επιδράσεων είναι ότι τα άτομα χαμηλού εισοδήματος καλούνται να πληρώσουν κατά κανόνα μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός τους για τους διάφορους έμμεσους φόρους σε σύγκριση με τα άτομα υψηλού εισοδήματος. Όταν δηλαδή εξετάσουμε το συνολικό βάρος της έμμεσης φορολογίας σε κάποιον, είτε την πληρώνει απευθείας (φόροι κατανάλωσης) είτε την πληρώνει έμμεσα εξαιτίας της μετακύλισης στην τιμή του τελικού αγαθού (λοιποί έμμεσοι φόροι), και ανάγουμε αυτό το βάρος ως προς το εισόδημά του, τότε καθίσταται σαφές ότι το γενικό σύνολο της έμμεσης φορολογίας είναι αντιστρόφως προοδευτικό ως προς το υποκείμενο εισόδημα.¹⁹ Ως αντιστάθμισμα λοιπόν αυτού, χρειάζεται η άμεση φορολογία να είναι επαρκώς προοδευτική, «εμφανώς» ή αφανώς, προκειμένου το συνολικό φορολογικό σύστημα να είναι τουλάχιστον κοντά στο αναλογικό ως προς το εισόδημα.²⁰

Σε δύο τουλάχιστον σημεία στη μέχρι τώρα ανάλυση ανέκυψε ο όρος «οικονομική δικαιοσύνη». Ο ορισμός της οικονομικής δικαιοσύνης, όπως και γενικότερα της δικαιοσύνης, δεν είναι τεχνικός, αλλά καθαρά αξιολογικός. Απορρέει από τις ευρύτερες πεποιθήσεις για το τι είναι δίκαιο και τι άδικο, το σύστημα αξιών και το σύστημα ηθικής του κάθε ατόμου ξεχωριστά, αλλά και του συνόλου της κοινωνίας. Ακόμα κι αν εστιάσουμε στο ζήτημα των ανισοτήτων στο εισόδημα από εργασία, προκύπτουν εξαιρετικά δύσκολα διλήμματα αξιολογικής και ηθικής φύσεως. Είναι δίκαιο ή άδικο να υπάρχει ανισότητα στο εισόδημα από εργασία; Όποια κι αν είναι η προσωπική απάντηση σε αυτό, παραμένει σταθερή για οποιονδήποτε βαθμό ανισότητας; Μπορούμε να εστιάσουμε ακόμα περισσότερο, κατανέμοντας την ισότητα/ανισότητα σε δύο είδη: την ισότητα/ανισότητα ευκαιριών και την ισότητα/ανισότητα αποτελεσμάτων. Παρόλα αυτά, και πάλι, τα διλήμματα δεν διευκολύνονται ιδιαίτερα. Ενώ δεν υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο ηθικό δίλημμα για το αν είναι δίκαιη η ανισότητα ευκαιριών –δεν είναι–, αφενός δεν ισχύει το ίδιο για την ανισότητα αποτελεσμάτων και αφετέρου είναι μάλλον αδύνατον να ξεχωρίσουμε πραγματικά τα δύο αυτά είδη ανισοτήτων. Η ανισότητα στα αποτελέσματα μπορεί κάλλιστα να είναι προϊόν άνισης προσπάθειας –όπου, μάλλον, θα συμφωνήσουμε ότι είναι δίκαιη–, όπως επίσης προϊόν άνισης τύχης ή/και ικανότητας. Το κακό αποτέλεσμα εξαιτίας κακής τύχης μπορεί να οφείλεται εξίσου στην ίδια την κακή τύχη όσο και στην ανεπαρκή προσπάθεια εξασφάλισης έναντι της κακής τύχης. Και η ανισότητα στην ικανότητα, όμως, μπορεί να είναι εκ γενετής ή να είναι αποτέλεσμα πρότερης άνισης προσπάθειας ή να είναι αποτέλεσμα άνισων ευκαιριών στην εκπαίδευση. Είναι δίκαιο, λοιπόν, ή άδικο να υπάρχει μια αναδιανεμητική πολιτική που θα συνεπάγεται μια καθαρή μεταβίβαση πόρων από τα άτομα με υψηλό συνολικό εισόδημα προς τα άτομα με μηδενικό ή αρκετά χαμηλό εισόδημα; Και κατά πόσον η πολιτική αυτή θα πρέπει να έχει ως βάση της το εισόδημα από εργασία, συγκεκριμένα; Πρόκειται για ερωτήματα που, θα πρέπει να απαντηθούν από κάθε κοινωνία. Αυτός είναι και ο λόγος που διαφορετικές κοινωνίες, με διαφορετικές προτεραιότητες και συστήματα αξιών και ηθικής, καταλήγουν τελικά σε διαφορετικά συστήματα φορολόγησης, ακόμα και αν οι οικονομίες τους είναι σχετικά όμοιες. Όμως και μια συγκεκριμένη κοινωνία, με συγκεκριμένες προτεραιότητες και σύστημα αξιών, μπορεί να φαίνεται πολύ πιο ευαίσθητη στα θέματα των ανισοτήτων όταν οι ανισότητες είναι μεγάλες και πολύ λιγότερο ευαίσθητη όταν οι ανισότητες είναι μικρότερες.²¹ Σε κάθε περίπτωση, τα ίδια ακριβώς ερωτήματα έχει απαντήσει και θα συνεχίσει να απαντά και η ελληνική κοινωνία, όχι μόνο μέσω της ψήφου της –στην οποία εκφράζεται μεν η πλειοψηφία της, αλλά για μια πολύ ευρύτερη πολιτική κατεύθυνση– αλλά και μέσω του κοινωνικού και δημόσιου διαλόγου, όπως και μέσω της Κοινωνίας των Πολιτών.

Γίνεται εμφανές, λοιπόν, από το σύνολο της παραπάνω ανάλυσης, ότι η αναζήτηση ενός βέλτιστου τρόπου φορολόγησης του εισοδήματος από εργασία πρόκειται για ένα εξαιρετικά σύνθετο πρόβλημα! Όπως πολύ χαρακτηριστικά προκύπτει σε ένα από τα πλέον σημαντικά επιστημονικά άρθρα για το ζήτημα αυτό, αυτό του σερ Τζέιμς Μέρλις του 1971,²² η φορολόγηση του εισοδήματος από εργασία στην πραγματικότητα συνιστά φορολόγηση του γινομένου της ικανότητας –η οποία αποτυπώνεται από τον ωριαίο μισθό– επί την προσπάθεια. Κανένα, όμως, από τους δύο επιμέρους παράγοντες αυτού του γινομένου δεν είναι γνωστός στο κράτος. Μια υποθετική δυνατότητα του κράτους να φορολογήσει το

τμήμα της ικανότητας κάθε ατόμου που είναι εκ γενετής θα ήταν άριστη οικονομικά, αφού αυτή δεν αποτελεί επιλογή του ατόμου με συνέπεια η φορολόγησή της να μην επηρεάζει οποιοδήποτε κίνητρό του και, άρα, να μην είναι στρεβλωτική. Από την άλλη, η φορολόγηση της προσπάθειας, άμεσα ή έμμεσα, είναι εξαιρετικά στρεβλωτική. Όσο, λοιπόν το κράτος δεν μπορεί να διαχωρίσει τους δύο αυτούς παράγοντες, ανά άτομο, δεν μπορεί να φορολογήσει το εισόδημα από εργασία χωρίς να προκύπτουν σημαντικές στρεβλώσεις στην προσπάθεια για εργασία. Και η φορολόγηση όμως του κεφαλαίου ενέχει πολύ σημαντικά δικά της προβλήματα, πέραν του γεγονότος ότι και πάλι δεν μπορεί να ξεχωρίσει μεταξύ ευκαιριών και αποτελεσμάτων. Όπως συνάγεται από τα πολύ ισχυρά συμπεράσματα της βιβλιογραφίας των Κένεθ Τζαντ (1985)²³ και Κρίστοφ Τσάμλεϊ (1986),²⁴ η φορολογία του εισοδήματος από κεφάλαιο –ή και η απευθείας φορολογία του πλούτου– δεν έχουν πραγματική διαφορά–, είναι πολύ περισσότερο στρεβλωτική, μακροχρόνια, διότι επηρεάζει τα δυναμικά-διαχρονικά κίνητρα για επενδύσεις.²⁵ Είναι εξαιρετικά χαρακτηριστικό ότι στο άρθρο του Κένεθ Τζαντ ακόμα και αν ενδιαφερόμαστε μόνο για την ευημερία του ατόμου που –υποχρεωτικά– διαθέτει μηδενικό κεφάλαιο, ο άριστος φορολογικός συντελεστής του εισοδήματος από κεφάλαιο, μακροχρόνια, είναι μηδενικός.²⁶

Δεν υπάρχουν, επομένως, έτοιμες λύσεις και απαντήσεις. Ούτε μπορούν να δοθούν απλές –απλοϊκές, στην πραγματικότητα– λύσεις σε τόσο σύνθετα προβλήματα. Η εύρεση του βέλτιστου συστήματος φορολόγησης του εισοδήματος για κάθε διαφορετική περίπτωση χώρας αποτελεί ένα ξεχωριστό πρόβλημα, η λύση του οποίου, μάλιστα, απαιτεί μια ολιστική προσέγγιση και εξέταση του συνόλου του φορολογικού συστήματος. Με το ζήτημα αυτό έχει ήδη καταπιαστεί η διαΝΕΟσις, [σε μια πολύ αναλυτική μελέτη](#) σε συνεργασία με το IOBE το 2018, η οποία παραμένει αρκετά επίκαιρη. Πιο συγκεκριμένα, εξετάστηκαν πέντε εναλλακτικά νέα συστήματα φορολόγησης, εκ των οποίων τρία αφορούσαν σε συστήματα με έναν ενιαίο φορολογικό συντελεστή –σε διάφορους συνδυασμούς με έκπτωση φόρου, η οποία ισοδυναμεί με αφορολόγητο–, το ένα σε μια πιο προοδευτική κλίμακα φορολόγησης και το τελευταίο σε ένα απλοποιημένο σύστημα προοδευτικής φορολόγησης. Τα συστήματα αυτά αξιολογήθηκαν επί τη βάση τριών επιπλέον σεναρίων για τη φορολογία των κερδών των επιχειρήσεων και άλλων τριών σεναρίων για την ευρύτερη φορολόγηση των φυσικών προσώπων και, εντέλει, συγκρίθηκαν σε καθεστώς δημοσιονομικής ουδετερότητας με την εν ενεργεία κατάσταση. Τα βασικά συμπεράσματα εκείνης της μελέτης, που σχετίζονται με το δίλημμα που εξετάζεται στο παρόν κείμενο, μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- Υπάρχουν πολλοί, και πολλές φορές αντικρουόμενοι μεταξύ τους, στόχοι που μπορεί κάποιος να αποδώσει σε ένα σύστημα φορολογίας του εισοδήματος από εργασία, όπως είναι η οικονομικά αποτελεσματική χρηματοδότηση του κράτους, η αύξηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, η απλότητα και η διαφάνεια, και η μείωση του διοικητικού κόστους.
- Η διαλογή και η κατανομή προτεραιότητας στους επιμέρους αυτούς στόχους αποτελεί αντικείμενο πολιτικής επιλογής και είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα αξιολογικής κρίσεως.
- Ανάλογα με την προτεραιότητα που τίθεται στους επιμέρους αυτούς στόχους, προκρίνεται και ένα αρκετά διαφορετικό βέλτιστο φορολογικό σύστημα, με συγκεκριμένες κάθε φορά επιπλέον παραμέτρους. Συνεπώς, δεν υπάρχει ένα, καθολικά ιδανικό, φορολογικό σύστημα.
- Αν ο στόχος της οικονομικής αποτελεσματικότητας και της απλούστευσης έχουν υψηλότερη προτεραιότητα, τότε τείνουν να προκρίνονται συστήματα καθαρής αναλογικής φορολογίας (ενιαίος συντελεστής, χωρίς αφορολόγητο ή επιστροφή φόρου). Αντίθετα, αν έχουμε την υψηλότερη προτεραιότητα σε έναν στόχο μείωσης των ανισοτήτων, τότε προκρίνονται τα καθαρά προοδευτικά συστήματα φορολογίας. Σε κάθε ενδιάμεση προτεραιοποίηση, έχουμε –αντίστοιχα– ενδιάμεσα αποτελέσματα.

Το πρόβλημα, λοιπόν, του ποια είναι η βέλτιστη συνάρτηση φορολογίας για τη χώρα μας, τελικά ανάγεται στο τι στόχους θέλουμε το συνολικό φορολογικό σύστημα να επιδιώκει και ποιο μέρος αυτών

των στόχων θα αποδώσουμε συγκεκριμένα στη φορολογική κλίμακα για τα εισοδήματα από εργασία. Επιπλέον, κάθε συζήτηση για τη φορολογική κλίμακα δεν μπορεί να γίνεται χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν το συνολικότερο φορολογικό σύστημα. Τέλος, οποιαδήποτε κατάταξη των διάφορων εναλλακτικών φορολογικών συστημάτων σε μια κλίμακα δικαιοσύνης, από το πιο άδικο προς το πιο δίκαιο, απαιτεί έναν πολύ συγκεκριμένο προσδιορισμό του τι είναι δίκαιο για ένα φορολογικό σύστημα και τι είναι άδικο, ο οποίος αναπόφευκτα αποτελεί το αποτέλεσμα μιας καθαρά αξιολογικής κρίσης.

¹ Παρά το γεγονός ότι στον όρο «φορολογία εισοδήματος» δεν υπάρχει εξ ορισμού διάκριση μεταξύ των διάφορων πηγών εισοδήματος, σχεδόν όλα τα εισοδήματα που προκύπτουν από τα διάφορα είδη κεφαλαίου (τόκοι, μερίσματα, ενοίκια, υπεραξία μεταβίβασης κεφαλαίου κτλ.) φορολογούνται αυτοτελώς. Εξαιρέση σε αυτό τον κανόνα αποτελούν όσοι ασκούν ατομική επιχειρηματική δραστηριότητα (δηλ. οι ελεύθεροι επαγγελματίες), στην οποία το κομμάτι του εισοδήματός τους που οφείλεται στην προσωπική τους εργασία δεν μπορεί να διαχωριστεί από αυτό που οφείλεται στο επενδεδυμένο κεφάλαιό τους. Πέραν, λοιπόν, αυτού του –αόριστου– τμήματος του εισοδήματος ενός μέλους των φορολογουμένων, με τον όρο «φορολογία εισοδήματος» εννοείται κατά κύριο λόγο η φορολογία του εισοδήματος από εργασία και συντάξεις. Εφεξής, πολλές φορές θα παραλείπεται ο προσδιορισμός «από εργασία», ανάλογα με το αν υπάρχει λόγος να δίνεται αυτή η έμφαση. Σε κάθε περίπτωση, ο αναγνώστης δεν θα πρέπει να ξεχνά ότι η φορολογία εισοδήματος αφορά επί το πλείστον σε φορολογία του εισοδήματος από εργασία.

² Αυτός είναι ένας μόνο από τους εναλλακτικούς ορισμούς –ο πλέον διαδεδομένος τεχνικός ορισμός– του πότε χαρακτηρίζεται ένα φορολογικό σύστημα προοδευτικό, αναλογικό ή αντιστρόφως προοδευτικό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο αντίστοιχος χαρακτηρισμός ενός φόρου όχι άμεσα ως προς τη βάση του –αν αυτή είναι διάφορη του εισοδήματος–, αλλά ως προς το υποκείμενο εισόδημα. Για περισσότερα για αυτό το θέμα, βλ.: Δράκος Γ. Ε. (1975). Επί της έννοιας της Προοδευτικότητας της Φορολογίας, *Σπουδαί*, 25(4), 841–872.

³ Όσον αφορά στον μέσο φορολογικό συντελεστή: αυξανόμενης της φορολογικής βάσης, αλλάζει η σχετική συμμετοχή των τμημάτων της που έχουν μηδενικό φορολογικό συντελεστή και συνεπώς αυξάνεται προς τα άνω ή προς τα κάτω η μέση ποσοστιαία φορολογική επιβάρυνση.

Όσον αφορά στον οριακό φορολογικό συντελεστή, έχουμε τα σημεία αμφίρροπης μετάβασης μεταξύ του μηδενικού, ενιαίου φορολογικού συντελεστή και του μηδενικού φορολογικού συντελεστή.

⁴ Παραδείγματος χάριν, σε ένα σύστημα με γραμμικό φόρο εισοδήματος που ενσωματώνει ένα –σημαντικό– αφορολόγητο, έχουμε μεν σταθερό οριακό φορολογικό συντελεστή –άνω του αφορολόγητου ορίου– αλλά ταυτόχρονα ο μέσος φορολογικός συντελεστής βαίνει διαρκώς αυξανόμενος. Αυτό ακριβώς το στοιχείο καθιστά αυτό το σύστημα αφανώς προοδευτικό. Ως αντιπαράδειγμα, θα μπορούσε να αναφερθεί ένα σύστημα φορολόγησης με γραμμικό μεν συντελεστή και μέγιστο όριο φόρου. Αυτό το μέγιστο όριο ισοδυναμεί με ένα επιπλέον κλιμάκιο μηδενικής φορολογίας άνω ενός αντίστοιχου επιπέδου της φορολογικής βάσης. Και, συνεπώς, ο μέσος φορολογικός συντελεστής βαίνει εφεξής φθίνων. Αυτό ακριβώς το στοιχείο καθιστά αυτό το σύστημα αφανώς αντιστρόφως προοδευτικό.

⁵ Τίθεται π.χ. το ζήτημα για την από κοινού ή όχι φορολόγηση των συζύγων. Σε ένα προοδευτικό σύστημα, εξαιτίας της κυρτότητας της φορολογικής κλίμακας, ο φόρος του αθροίσματος των δύο εισοδημάτων είναι μεγαλύτερος από το άθροισμα των επιμέρους φόρων των δύο εισοδημάτων. Αυτό απαιτεί ειδικές προβλέψεις για την αποφυγή αντικινήτρων δημιουργίας οικογένειας.

⁶ Ένα καλό συνδυαστικό παράδειγμα αυτών των δύο περιπτώσεων είναι οι συγγραφείς. Η συγγραφή και η έκδοση ενός βιβλίου αποτελεί ένα έργο του οποίου ο χρονικός κύκλος είναι πολύ μεγαλύτερος του έτους. Ως αποτέλεσμα, αυτός ο φορολογούμενος εμφανίζει μια σειρά ετών με μικρά ή μηδενικά εισοδήματα (έτη συγγραφής) τα οποία ακολουθούνται από ένα έτος με πολύ μεγάλο εισόδημα (έτος έκδοσης). Εξαιτίας της προοδευτικότητας, το εισόδημα αυτού του έτους θα φορολογηθεί με σημαντικά μεγαλύτερο φορολογικό συντελεστή από ότι αν αυτό ισοκατανέμονταν στο σύνολο των ετών που χρειάστηκαν για τη συγκεκριμένη έκδοση. Δηλαδή, μεταξύ δύο φορολογούμενων με ίσο συνολικό εισόδημα 5ετίας, αν ο ένας έχει σημαντικά μεγαλύτερη διακύμανση εισοδημάτων, θα πληρώσει σημαντικά μεγαλύτερο συνολικό φόρο. Για την αποφυγή αυτής της προφανούς αδικίας, επίσης, απαιτούνται ειδικές ρυθμίσεις.

⁷ Το τμήμα της ευρύτερης κατηγορίας των γραμμικών συστημάτων που δεν έχει ήδη αναλυθεί ως μέρος των αναλογικών.

⁸ OECD. (2010). *Tax Policy Reform and Economic Growth*. OECD Tax Policy Studies no. 20. Paris: OECD Publishing.

⁹ Βάσει αυτής της θεωρίας, οι φόροι θα πρέπει να επιβάλλονται στον κάθε φορολογούμενο ανάλογα με την ωφέλεια που αυτός αποκομίζει από τις δημόσιες δαπάνες. Αυτό συνεπάγεται επιβολή διαφορετικής σκιάς (φόρου) για κάθε καταναλωτή δημόσιου αγαθού, ανάλογα με την οριακή αξιολόγησή του για το αγαθό αυτό· δηλαδή, ανάλογα με τις προτιμήσεις του.

¹⁰ Βάσει αυτής της θεωρίας, κάθε φορολογούμενος πρέπει να πληρώνει φόρους σύμφωνα με την οικονομική του ικανότητα. Υπάρχει μακρά συζήτηση για το ποιο οικονομικό μέγεθος αποτελεί τον καλύτερο δείκτη της οικονομικής/φοροδοτικής δυνατότητας, μεταξύ του εισοδήματος και της κατανάλωσης, με ισχυρά εκατέρωθεν επιχειρήματα. Στην περίπτωση που επιλέγεται το εισόδημα ως μέτρο της φοροδοτικής ικανότητας, βάσει της θεωρίας αυτής, η δίκαιη κατανομή του συνολικού φορολογικού βάρους είναι αυτή που επιτυγχάνει ίση απώλεια χρησιμότητας για κάθε επιμέρους φορολογούμενο.

¹¹ Στη μεν Θεωρία του Ανταλλάγματος, η οριακή χρησιμότητα που απολαμβάνει το κάθε άτομο από κάθε δημόσιο αγαθό δεν είναι βέβαιο πώς μεταβάλλεται όταν το εισόδημά του αλλάζει και, συνεπώς, το ίδιο ισχύει και για την ορθή σκιά της τιμής (φόρος) που θα πρέπει να πληρώσει για αυτό. Η σχέση που έχει αυτή η σκιά της τιμής (φόρος) με το εισόδημα εξαρτάται, τελικά, από τη σχέση μεταξύ εισοδηματικής ελαστικότητας και ελαστικότητας ζήτησης για το αγαθό αυτό. Αμφότερες αυτές οι ελαστικότητες είναι εξαιρετικά δύσκολο να εκτιμηθούν για τα δημόσια αγαθά και, επιπλέον, καθώς διαφοροποιούνται για κάθε επιμέρους αγαθό δεν μπορεί να προκύψει ένα γενικό συμπέρασμα για τη χρηματοδότηση του συνόλου της παραγωγής τους σε μια οικονομία.

Στη δε Θεωρία της Φοροδοτικής Ικανότητας, ακόμα και αν γίνουν αποδεκτές κάποιες –γενναίες– υποθέσεις για καθολική συνάρτηση χρησιμότητας από το εισόδημα (στην πραγματικότητα σύνθεση συναρτήσεων), φθίνουσα οριακή χρησιμότητα από το εισόδημα και δυνατότητα διαπροσωπικών συγκρίσεων χρησιμότητας, προκύπτει με βεβαιότητα μόνο ότι μεγαλύτερα εισοδήματα θα πρέπει να πληρώνουν μεγαλύτερο φόρο, για οποιονδήποτε εύλογο προσδιορισμό της «ίσης απώλειας χρησιμότητας» (ίση απόλυτη απώλεια χρησιμότητας ή ίση σχετική απώλεια χρησιμότητας). Δηλαδή, χωρίς συγκεκριμένες υποθέσεις για τον ακριβή ρυθμό μείωσης της οριακής χρησιμότητας του εισοδήματος, δεν μπορεί να εξαχθεί συγκεκριμένη μορφή της φορολογικής συνάρτησης.

¹² Από τη μία πλευρά υπάρχουν αυτοί που υποστηρίζουν ότι η οικονομική ανισότητα προκαλεί, *ceteris paribus*, επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης, μέσω διάφορων επιδράσεων, όπως: η αύξηση των κοινωνικών διαταραχών, τα αρνητικά αποτελέσματα σε εκπαίδευση και υγεία, η αυξημένη ανάγκη –για κοινωνικούς λόγους– επιβολής ακραίων αναδιανεμητικών πολιτικών, που θίγουν την ικανότητα μεγέθυνσης, οι αυξημένες δυνατότητες υπέρμετρης χρηματοοικονομικής μόχλευσης, που προκαλεί οικονομικά κραχ, η ασυμμετρία στην επιβολή του νόμου και την πρόσβαση σε χρηματοδότηση, εξαιτίας της επιρροής που έχει το πλουσιότερο μέρος του πληθυσμού, και η αδυναμία πρόωθησης απαραίτητων μεταρρυθμίσεων, εξαιτίας αυξημένης πόλωσης και έλλειψης συναίνεσης. Βλ. σχετικά:

- Alesina, A., & Perotti, R. (1996). [Income distribution, political instability, and investment](#). *European Economic Review*, 40(6).
- Alesina, A., & Rodrik, D. (1994). [Distributive politics and economic growth](#). *Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 465–490.
- Easterly, W. (2007). [Inequality does cause underdevelopment: Insights from a new instrument](#). *Journal of Development Economics*, 84(2).
- Kim, B.-Y., & Pirttila, J. (2011). [The Political Economy of Reforms: Empirical Evidence from Post-Communist Transition in the 1990s](#). *SSRN Electronic Journal*. BOFIT Discussion Paper No. 4/2003.
- Persson, T., & Tabellini, G. (1992). [Growth, distribution and politics](#). *European Economic Review*, 36(2–3).
- Persson, T., & Tabellini, G. (1994). [Is inequality harmful for growth?](#). *American Economic Review*, 84(3).
- Rajan, R. G. (2011). *Fault lines: How hidden fractures still threaten the world economy*. Princeton University Press.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company.

Από την άλλη πλευρά, όμως, υπάρχουν και αυτοί που υποστηρίζουν, αντίθετα, ότι υπάρχει θετική σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και οικονομικής ανισότητας, τουλάχιστον υπό συνθήκες. Η άποψη αυτή βασίζεται κυρίως στο γεγονός ότι η μεγάλη ανισότητα επιτρέπει στο πλουσιότερο μέρος του πληθυσμού να ασκήσει δραστηριότητες απαραίτητες για τη συνολική μεγέθυνση μιας οικονομίας που δεν θα ασκούσε αλλιώς. Αυτές περιλαμβάνουν: την πολύ μεγαλύτερη (σε ποσοστό του εισοδήματος) αποταμίευση, τις περισσότερες επενδύσεις, το υψηλότερο ποσοστό επιχειρηματικότητας ευκαιρίας (και όχι ανάγκης), την έναρξη επιχειρηματικότητας με πολύ υψηλό κόστος εισόδου κ.ά. Βλ. σχετικά:

- Barro, R. J. (2000). [Inequality and growth in a panel of countries](#). *Journal of Economic Growth*, 5(1).
- Benhabib, J. (2003). The tradeoff between inequality and growth. *Annals of Economics and Finance*, 4(2).
- Kaldor, N. (1957). [A Model of Economic Growth](#). *The Economic Journal*, 67(268), 591.
- Lazear, E. P., & Rosen, S. (1981). [Rank-Order Tournaments as Optimum Labor Contracts](#). *Journal of Political Economy*, 89(5).
- Okun, A. M. (1975). *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Saint-Paul, G., & Verdier, T. (1993). [Education, democracy and growth](#). *Journal of Development Economics*, 42(2)

¹³ Βλ. ενδεικτικά: Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2003). [Inequality and growth: What can the data Say?](#). *Journal of Economic Growth*, 8(3), Chen, B. L. (2003). [An inverted-U relationship between inequality and long-run growth](#). *Economics Letters*, 78(2) και Cho, D., Kim, B. M., & Rhee, D.-E. (2015). [Inequality and Growth: Nonlinear Evidence from Heterogeneous Panel Data](#). *SSRN Electronic Journal*.

¹⁴ Βλ. Ενδεικτικά Barro, R. J. (2000), *ό.π.*

¹⁵ Για μια πιο αναλυτική παρουσίαση των συγκεκριμένων επιχειρημάτων, όπως και για μια πολύ πιο ολοκληρωμένη αποτύπωση των επιχειρημάτων υπέρ της γραμμικής φορολογίας, βλ.: Αβραντίνης, Τ. Ι. (2021). *Ενιαίος φορολογικός συντελεστής: Ένας απλός, αναπτυξιακός και δίκαιος φόρος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

¹⁶ Ως έμμεσους αποκαλούμε όλους τους φόρους που επιβάλλονται χωρίς δυνατότητα προσαρμογής στις προσωπικές συνθήκες του κάθε φορολογούμενου. Τέτοιοι είναι οι γενικοί και ειδικοί φόροι κατανάλωσης (π.χ. ΕΦΚ), παραγωγής ή προστιθέμενης αξίας (π.χ. ΦΠΑ) και οι δασμοί.

¹⁷ OECD. (2021). [Tax revenue trends 1965-2020](#), στο *Revenue Statistics 2021: The Initial Impact of COVID-19 on OECD Tax Revenues*, OECD Publishing, Paris.

¹⁸ Αποτελεί ένα γενικό συμπέρασμα της ανάλυσης των φόρων παραγωγής/προστιθέμενης αξίας και κατανάλωσης σε υποδείγματα μερικής ισορροπίας ότι το ποιος τελικά πληρώνει τους εν λόγω φόρους εξαρτάται από τη σύγκριση μεταξύ των ελαστικότητων ζήτησης και προσφοράς. Κατά κανόνα, η πλευρά με τη μικρότερη ελαστικότητα πληρώνει αναλογικά και το μεγαλύτερο μέρος.

¹⁹ Για τον εναλλακτικό αυτό ορισμό της προοδευτικότητας ως προς το εισόδημα, βλ. υποσημείωση 2. Σημειώνεται ότι δεν είναι όλοι οι έμμεσοι φόροι αντιστρόφως προοδευτικοί ως προς το εισόδημα. Οι –αναλογικοί ως προς τη φορολογική τους βάση– φόροι καταναλώσεως σε αγαθά πολυτελείας, π.χ., είναι αρκετά εύκολο να αποδειχτεί ότι είναι τελικά προοδευτικοί ως προς το εισόδημα. Όμως, το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της έμμεσης φορολογίας αποτελείται από φόρους που είναι τελικά αντιστρόφως προοδευτικοί ως προς το υποκείμενο εισόδημα.

²⁰ Για εκτενέστερη ανάλυση αυτού του επιχειρήματος, όπως και για το σύνολο του διλήμματος μεταξύ αναλογικής και προοδευτικής φορολογίας, βλ.: Δράκος, Γ. Ε. (1998). *Εισαγωγή στη δημόσια οικονομική*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη. σσ. 172–229.

²¹ Αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο ότι η γραμμική φορολογία είναι σήμερα η κυριότερη επιλογή στις χώρες-πρώην μέλη της Σοβιετικής Ένωσης (όλες πλην Ρωσίας, Λετονίας και Λιθουανίας) και στις λιγότερο δυτικοποιημένες χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ. Ίσως είναι ενδεικτικό των κοινωνικών προτεραιοτήτων που έχουν αναδειχθεί μετά από την πολυετή διαμονή σε ένα οικονομικό σύστημα κεντρικού σχεδιασμού και, εξ ορισμού, περιορισμένων ανισοτήτων.

²² Mirrlees, J. A. (1971). [An Exploration in Optimum Income Taxation](#). *The Review of Economic Studies*, 38(2), 175–208.

²³ Judd, K. L. (1985). [Redistributive taxation in a simple perfect foresight model](#). *Journal of Public Economics*, 28(1), 59–83

²⁴ Chamley, C. (1986). [Optimal Taxation of Capital Income in General Equilibrium with Infinite Lives](#). *Econometrica*, 54(3), 607–622

²⁵ Ο προσδιορισμός «μακροχρόνια» οφείλεται στο γεγονός ότι σε οποιαδήποτε χρονική περίοδο θεωρήσουμε ως αρχική, το εγκατεστημένο κεφάλαιο είναι απολύτως ανελαστικό, αφού αποτελεί προϊόν παρελθοντικών επενδυτικών αποφάσεων. Για αυτό τον λόγο, για τις πρώτες περιόδους, συμπεριλαμβανομένης της αρχικής, η φορολογία του κεφαλαίου είναι από καθόλου έως λίγο στρεβλωτική.

²⁶ Αυτό το αποτέλεσμα απορρέει από το πολύ μεγάλο μέγεθος των στρεβλωτικών επιδράσεων που έχει μακροχρόνια η φορολογία στο κεφάλαιο. Είναι τόσο μεγάλα τα αντικίνητρα για επενδύσεις μακροχρόνια, που οδηγούν σε σημαντικά μειωμένο επίπεδο κεφαλαίου ισορροπίας για την οικονομία, η οποία συνεπάγεται σημαντικά μειωμένο επίπεδο πραγματικού μισθού για τον εργάτη.